MIHAI CIMPOI
Institutul de Filologie
(Chişinău)

HERACLITISMUL ŞI „DEVENIREA REA”

Abstract

The study of the academician Mihai Cimpoi examines the short stories written by Ioan Brătescu-Voineşti (1868-1946) in terms of his philosophical view of the world. The existence is determined by the active principle of *transformation* and *renewal*. The man „with a good heart that loves beauty and truth” is subjected inevitably to the process of alienation, the latter is generated by the time with its „bad” becoming.

După toată evidența, cuvântul-cheie în care se concentrează concepția despre lume a lui Ioan Al. Brătescu-Voineşti este *prefacerea*. E codificat, în el, un profund sens *existențial*, congener cu mai filosoficul *devenire*. Nu e vorba numai de modificarea elementară de forme, ci de o procesualitate cauzală, de un nietzschean *flux absolut al procesualității*, sugerat şi prin relaționarea conotativă cu facerea şi desfacerea pe care le aduce vremea în scurgerea ei „încetinelă”. Prin urmare, o triadă existențială *facere – desfacere – prefacere* ce covârşeşte lucrurile: „Multe mai face şi desface vremea, scurgându-se încetinel şi mult se schimbă şi se prefac lucrurile. Aceasta se vede pretutindeni, dar mai îndeosebi se vede în țările care, îndelungă vreme rămase în urmă, vin deodată în atingere cu altele ajunse la cea mai înaltă treaptă de înaintare. Căci atunci, în râvna de a ajunge şi ele cât mai în grabă acolo, unde celelalte n-au ajuns decât printr-o nepripită prefacere firească, se îngrămădesc înnoirile unele peste altele şi, în vreme de abia câțiva ani, se schimbă lucrurile de nu le mai cunoşti. Şi o fi spre binele unora şi o fi spre răul altora”.

Ioan Al. Brătescu-Voineşti crede în prefacere ca singura realitate certă. Totul e în mişcare. *Devenirea* e rațiunea supremă, formele prin care trec lucrurile le pune sub semnul binelui sau al răului, după voia întâmplării. Ființarea este făcută în mod heraclitean, din „cearta lucrurilor, din preschimbarea lor în alt ceva, necunoscut, imperceptibil pentru simțuri”. *Fluxul absolut al procesualității* e ascuns în această indeterminare, în această lucrare ciudată a lui *incognito*. Brătescu-Voineşti ne spune cu alte cuvinte ceea ce afirmă cu alură filosofică Nietzsche în *Genealogia moralei*: „Nu există niciun «a fi» în spatele lui «a face», «a acționa», «a deveni»; «făcătorul» este pur şi simplu o plăsmuire adăugată lui «a face» – «a face» este totul”.

Scriitorul vorbeşte chiar, hiperbolizând, despre o „goană de prefaceri şi înnoiri”, despre supradimensionarea fenomenului care şterge identitatea eroilor, neantizează, scufundă în noianul uitării, neiertător, fatal. Umbra desființatoare a Anonimatului se aşterne peste puțina lor personalitate, peste urmele şterse ale trecerii prin lume: „Nu mai e de cunoscut ulița târgului, aşa mândrețe de prăvălii cu mărfuri de toate soiurile s-au deschis şi pe o parte şi pe alta. Cine ar şti să spuie câți prefecți, câți primari şi câți magistrați s-au

BDD-A6858 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:27 UTC)

schimbat în vremea asta? Şi cine ar putea iar să spuie cât s-au schimbat oamenii şi la port şi la vorbă şi la obiceiuri şi la credinţe şi la gusturi? Că s-au schimbat multe. Şi de când boierul Manolache Moldoveanu a făcut ruptoare, s-au stins unul câte unul, la răstimpuri mici, toţi oamenii de neam; iar din pricină că în apropiere de oraş s-au descoperit nişte mine de păcură şi de cărbuni, negustorii altădată nebăgaţi în seamă, cumpărând pe nimic pământurile de la ţărani, au ajuns cu averi mari şi duc azi treburile oraşului prin puterea lor politică şi prin acei care, dintre ei, au îmbrăţişat carierele liberale şi stau în fruntea bucatelor de nu-ţi vine să crezi cum s-a împlinit de cu prisos, în timp aşa de scurt, vorba de la evanghelie, că vor cădea neamurile şi se vor ridica noroadele. Dar, precum în unele morminte, dacă piere tot ce fusese îngropat, mai rămâne inelul mortului, frumos strălucitor ca în ziua dintâi, aşa, în mijlocul goanei de prefaceri şi de înnoiri, a rămas Pană Trăsnea, neclintit şi acelaşi, uitat în mormântul în care se îngropase singur de viu".

G. Călinescu surprinde, în *Istoria*… sa, indeterminarea caracterologică şi lipsa de substanţialitate, structura sufletească fiind substituită printr-un vid moral şi psihic. Ele sunt fără valoare umană, sunt total dezaxate, alunecând pe un *nici* relativizant: „De fapt eroii lui Brătescu-Voineşti nu sunt nici învinşi, pentru că nu luptă, şi nici inadaptabili, de vreme ce nu le poţi descoperi o orientare către o ţintă mai îndepărtată. Ei sunt sau simbolizări ale moralei, mustrări încorporate aduse de autor tuturor acelora care nu iubesc binele, frumosul, adevărul, sau (intervenind talentul scriitorului) mai puţin decât nişte inadaptabili, nişte fiinţe infirme, mai totdeauna alienate, fără interes pentru fondul nostru de cunoaştere, fiind de la bun început ştiut că un rău conformat mintal nu-i nici reprezentativ pentru umanitate şi nici capabil de a susţine vreo luptă".

Devenirea, după cum observă Noica, e ceea ce aduc modernii faţă cu fiinţa antică, e rezultatul „faptului de a admite contrarii". Filosofia începe de la dialectic, de la generaluri, adică de la substanţele secunde aristotelice cu devenirea lor. Devenirea adevărată e cea întru fiinţă.

La Brătescu-Voineşti lipseşte acest *întru* ce aduce un sens pozitiv, un rost al împlinirii. Devenirea, la el, el re-venire sisifică, zădarnică. Lumea e o roată în roată, ca la Cusanus. Închiderea în mediu e închiderea într-o astfel de roată cu dublă rotire. Rotire localizată în cercul lumii vechi sau în cercul lumii noi şi rotire universalizată în cercul vremii. Sunt rotiri existenţiale, limitative, fără nicio şansă de pozitivitate. Devenirea e, astfel, „tragism pur" (în termenii lui Noica).

De altfel, în analiza detailată pe care George Călinescu o face nuvelei *În lumea dreptăţii* eroul principal este taxat ca *mediocru*, dat fiind că nu întreprinde nicio tranzacţie în executarea ideii (un astfel de individ „nu este erou, ci maniac"). Un mare muzicant, un mare poet de felul lui Eminescu se poate transfera în alt mediu, favorabil. „Rizescu, dimpotrivă, alienându-se de societatea în care trăieşte, nu pregăteşte în umbră valori mai mari care să-l reabiliteze măcar postum. El este un mediocru şi pentru un mediocru purtarea lui este maniacală. Şi într-adevăr, în curând cade la presupusuri absurde cu privire la onestitatea soţiei, devine anxios şi înnebuneşte, ceea ce era de prevăzut de la început" (Călinescu, *Istoria*…, p. 579).

În fond, eroii sunt nişte antieroi lipsiţi de voinţă, singurul lor act volitiv fiind acela de retragere în visătorie şi melancolie. Poartă, astfel, pecetea unei *mediocrităţi romantice*. Conştiinţa lipsei de valoare nu-i marchează în niciun fel; dimpotrivă, afişează o seninătate uitată în faţa neputinţei de a obţine consistenţă caracterială. „Devenirea rea", devenirea în negativ pune stăpânire pe ei. Aleg, în consecinţă, recluziunea sau complacerea în inconsistenţă, în refuzul însuşirilor moştenite, urmate după un model sau obţinute prin acţiune, prin orientarea voinţei spre o ţintă anume.

BDD-A6858 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:27 UTC)

Exemplaritatea lor e înlocuită de banalitate şi chiar de vulgaritate.

Călinescu vorbeşte în acest sens despre *Scrisorile lui Mişu Gerescu*, în care eroul „îşi dezvăluie conformaţia etică, fără a se putea să se constituie ca o individualitate". „Conformaţia lui etică este «morala» în abstracţiunea ei", stilul fiind de o cumînţenie, de o ostentaţie ce duce la plicticoasă „duioşie" şi la o „nesuferită dulcegare". Gerescu este un om frumos fără vreo notă individuală remarcabilă: „N-am niciuna din însuşirile pe care trebuie să le aibă cel menit să se îmbogăţească. N-am avut de la cine să le moştenesc, dimpotrivă, de la bietul tata am moştenit dragostea belşugului apucat în casa lui; de la el mi-a rămas patima vânătorii, dragostea de flori şi de natură – şi lucruri mai neprielnice izbândei în lupta pentru îmbogăţire: sete de tihnă şi pornire spre visătorie. Cu toate astea, parcă nu mi-aş schimba firea cu a altuia. Îmi pare rău numai de un lucru: că nu m-a înzestrat Dumnezeu cu un dar. Aş fi vrut să fiu muzicant, un pictor, un poet. Să fi putut face cu mâna mea, poate din durerile mele, clipe de fericire pentru alţii …D-aia mi se umple inima de bucurie când văd că Victor are atât talent la desen".

Eroii ar fi „monumente de moralităţi", scheme abstracte, „dulcegării etice" intolerabile, exemplificări de principii morale. Şi de absolutism etic.

Cazul lui Andrei Rizescu este un caz elocvent de „devenire rea". Potrivnicia mediului conlucrează cu potrivnicia timpului, surprinsă într-o foarte sugestivă consemnare: „Au trecut două lui, două luni lungi, nesfârşite".

E, în această frază, care poate servi drept refren, drept laitmotiv al naraţiunii, nu doar expresia cursului monoton al evenimentelor, ci şi al lucrării, măcinătoare a timpului, care se dovedeşte a-i fi *duşmănos* la extrem.

Avocatul nu obţine nimic nici în cadrul mediului, nici în cadrul timpului. E o dublă înstrăinare care duce la înnebunirea finală. El înţelege, după mai multe întâmplări, că „trăieşte într-o lume în care însuşirile lui sufleteşti nu erau de nici un folos, monede fără curs în piaţă".

Omul „cu o inimă bună, iubitoare de frumos şi de adevăr" este supus totalmente unui proces de *alienare*, care în limba noastră înseamnă şi *înstrăinare*, *izolare* şi *înnebunire*. Încăpăţânarea sa funciară nu-i permite să facă vreo concesie mediului vicios şi să accepte „scamatorii cu propria sa conştiinţă".

El crede că există o conştiinţă universală, „o minte şi o putere mai mare", căreia i se supune providenţial, mintea şi puterea noastră: „Grez, da, într-o conştiinţă a întregii lumi. Când vezi armonia şi echilibrul acesta admirabil din tot universul, ce te poate îndreptăţi să-i tăgăduieşti o conştiinţă? Ce e în creierul nostru? Azot, cărbune, fosfor, mai ştiu eu? şi elementele astea ajung ca să producă conştiinţa noastră, de existenţa căreia nu ne îndoim. Dar de azot, de cărbune, de fosfor şi de toate celelalte elemente din care se compune creierul nostru e plin universul, şi cine poate afirma cu siguranţă că combinarea lor, numai sub formă de creier omenesc poate produce o conştiinţă? Chiar în organismul nostru sunt parcă mai multe conştiinţe".

Personajul reflectează în continuare şi asupra existenţei în corpul nostru a unei părţi de care acesta caută să scape: „Dumneata spuneai, nene doctore, că dacă-ţi intră o ţeapă într-un deget şi o laşi, se formează acolo puroi, care roade pielea, o subţiază, o crapă şi iese cu el şi ţeapa, că dacă e prea adânc intrată şi n-o poate goni, se formează un şanţ, care încearcă să despartă restul corpului de partea rea, parcă ar fi acolo o minte şi o putere care lucrează cu scop – şi când mintea şi puterea de acolo nu-şi pot ajunge scopul, atunci intervine mintea şi puterea organismului întreg şi taie cu cuţitul răul. Tot aşa şi în lumea asta, avem fiecare mintea şi puterea noastră, şi, dacă nu le întrebuinţam într-un anumit scop, crez, da, crez cu toată tăria că intervine o minte şi o putere mai mare…"

BDD-A6858 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:27 UTC)